

حکمت اعداد در تزئینات و ساختار مسجد شیخ لطف الله با تکیه بر حروف ابجد

مریم میرزاخانیاں*

دکتر فاطمه شاهرودی**

چکیده: درک حکمت هنر اسلامی، بدون توجه به قرآن و تعالیم نبوی میسر نیست. این دو سرچشمه هنر اسلامی به خوبی در صورت و محتوای معماری اسلامی به ویژه در مساجد آن جلوه‌گر شده است. مسجد شیخ لطف الله به عنوان یکی از نموده‌های بارز این امر، موضوع تحقیق و پژوهش‌های متعددی قرار گرفته اما همچنان اسرار و رموز زیادی در آن نامکشوف باقی مانده است. در مسجد شیخ لطف الله نظمی دقیق و حساب شده وجود دارد و هندسه و ریاضیات در ساختار و کالبد این مسجد جزئی لاینفک محسوب می‌شود. از این رو، هدف مطالعه حاضر جستجوی ابعاد جدیدی در این شاهکار هنر اسلامی با تکیه بر حکمت اعداد است. در این روند، بررسی اعداد به کار رفته در ساختار و تزئینات مسجد شیخ لطف الله و ارتباط آنها با مفاهیم قرآن کریم و همچنین تعالیم نبوی بر اساس محاسبات حروف ابجد مورد نظر قرار گرفته است. نتایج پژوهش حاضر که با روش توصیفی- تحلیلی انجام پذیرفته نشان می‌دهد که عدد ۹ را می‌توان عدد طلایی مسجد شیخ لطف الله قلمداد نمود. این عدد در ساختار و تزئینات این مسجد تکرار شده است. همچنین چنانچه برخی از مفاهیم مرتبط با ساختار و تزئینات مسجد همچون سوره سجده یا نام مقدس حضرت فاطمه بر اساس حروف ابجد محاسبه شوند عدد ۹ یا یکی از مضرب‌های آن بدست می‌آید.

واژگان کلیدی: حکمت هنر، مسجد شیخ لطف الله، ساختار و تزئینات مساجد، اعداد و حروف ابجد، قرآن و سنت نبوی

مقدمه

معماری اسلامی به مثابه یکی از بزرگترین شاخصه‌های هنر اسلامی توانسته به خوبی خود را با مفاهیم اسلامی سازگار کند و از طرف مسلمانان مورد استقبال قرار گیرد. این هنر ارتباط تنگاتنگی با قرآن و تعالیم نبوی به عنوان سرچشمه آموزه‌های دین اسلام دارد که در صورت و محتوای آن به ویژه در مساجد جلوه‌گر شده است.

نگاهی دقیق‌تر به منابع مرتبط با معماری اسلامی، به درستی نشان می‌دهد که مسجد به عنوان سرآغاز این هنر همواره در میان اقوام مختلف از جایگاه ویژه‌ای برخوردار بوده است. یکی از اهداف ساخت مساجد اسلامی که بر طبق اصول ربانی و الهی شکل گرفته این است که برای انسان یادآور آن جایگاه مقدسی باشد که از آن به این دنیای مادی هبوط کرده است. تا شاید تصویری از بهشت را برای انسان تداعی کند. این هدف در معماری و تزئینات مساجد اسلامی به خصوص در مسجد شیخ لطف‌الله، به وضوح تجسم یافته است.

تزئینات و ساختار مسجد شیخ لطف الله بر اساس الهام از مفاهیم و کلام الهی بنیان یافته تا فضایی بیافریند که

عالم ملکوت (عالم معنا) و عالم ناسوت (عالم صورت، ملک و طبیعت) را به هم قرین سازد و فضای روحانی واحدی را خلق کند. همه اجزای مسجد، از گنبد و محراب گرفته تا نقوش، رنگ‌ها و نور به سمت و سوی معنایی منتهی می‌شوند و مخاطب از طریق حضور در فضای آن، بسته به توان خود به درک شهودی درجاتی از آن معانی روحانی نایل می‌شود.

اگرچه مطالعات فراوانی از دیدگاه حکمت و هنر اسلامی در خصوص مسجد شیخ لطف الله انجام پذیرفته است اما به نظر می‌رسد همچنان ابعاد و جنبه‌های تازه‌ای در این شاهکار معماری اسلامی قابل درک و کشف است. سوال اصلی این پژوهش که با روش تحقیق- توصیفی تحلیلی انجام پذیرفته این است که آیا می‌توان ارتباطی بین اعداد بکار رفته در ساختار و تزئینات این مسجد با مفاهیم دینی و مبانی حکمت اسلامی قائل شد؟ برای پاسخ به این سوال ابتدا نگاهی اجمالی به هندسه و کاربرد اعداد در معماری اسلامی خواهیم داشت. سپس به توضیح حروف ابجد پرداخته و در نهایت ارتباط تزئینات و ساختار مسجد شیخ لطف‌الله با حروف ابجد مورد بررسی قرار خواهد گرفت.

* مقاله حاضر برگرفته از پایان نامه کارشناسی ارشد نگارنده اول با عنوان (ریشه‌های حکمی تزئینات و ساختار مساجد اسلامی با تکیه بر مسجد شیخ لطف الله) به راهنمایی نویسنده دوم می‌باشد که در دانشگاه آزاد اسلامی، واحد تهران مرکز انجام گرفته است.

** نویسنده مسئول: کارشناس ارشد پژوهش هنر، Mirzakhaniaanmaryam@yahoo.com
استادیار دانشگاه آزاد اسلامی، واحد تهران مرکز، f.shahroodi@iauctb.ac.ir

◆ هندسه و کاربرد اعداد در معماری اسلامی

در هر نقش و فرم بکار رفته در معماری اسلامی به ویژه در مساجد می‌توان حضور هندسه و محاسبات دقیق ریاضی را مشاهده نمود. در واقع، این نظم و ریاضیات دقیق بر پایه قرآن پایه‌ریزی شده است و منشاتی جز قرآن ندارد. قرآن اصلی‌ترین و اصیل‌ترین منبع اندیشه اسلامی است که در آن صور فیزیکی و ساختاری عالم در قالب یکی از کلیدی‌ترین واژه‌های جهان بینی اسلامی یعنی «قدر و اندازه» بیان شده است. این واژه در روایات اسلامی، معادل علمی چون ریاضات و هندسه است که طراح ساختار کالبدی و هندسه پنهان هنر اسلامی‌اند، به ویژه در معماری اسلامی که خود بستر و مظهر تمامی ابعاد هنر اسلامی است. قدر به معنای تقدیر، اندازه و اندازه‌گیری است. شاهد مثال این معنا، آیه زیر است:

«قد جعل الله لكل شیء قدراً»

«خدا را برای هر چیزی اندازه‌های معین قرار داده است.»

(سوره طلاق، آیه ۳)

معماری اسلامی، خود نوعی بازآفرینی تقدیر و تعیین الهی است، زیرا هندسه و ریاضیات موجود در معماری اسلامی پیوند تنگاتنگی با مفهوم قدر در قرآن دارد. در واقع هنرمند سازنده معماری اسلامی، بازآفریننده صور مثال در دو بعد تجریدی و مادی است. (بلخاری، ۱۳۹۰، ۳۹۲-۴۱۱)

به جزء قدر که در معماری اسلامی مفهوم هندسه و ریاضیات پیدا کرده است، تناسبات منظم در اجزای معماری اسلامی و همچنین کاربرد اعداد از دیگر ویژگی‌های این هنر است. بلخاری نیز اذعان می‌دارد که سرشت معماری اسلامی به تعبیری تجلی ریاضیات نهفته در ساختار خود قرآن و سمبلیسم عددی حروف و کلمات آن است. در واقع سرشت ریاضی در معماری اسلامی به خصوص مساجد اسلامی، منبعث از قرآن است که خود نیز ساختار ریاضی خیره‌کننده‌ای دارد و از ارتباط شگفت‌انگیزی میان امور عقلی و معنوی با ریاضیات پرده برمی‌دارد. (همان، ۴۱۲)

از سویی دیگر اساس علم عدد بر این است که عدد، مفروض ذهنیت انسان نیست. بلکه عدد از عالم سرالهی به اراده و مشیت پروردگار عالم، ظهور و بروز پیدا کرده است. عالم عدد، روح گنج و کنز الهی است چنانچه پروردگار عالم اولین ظهور عدد را خود آغاز کرد و فرموده‌اند: (قل هو الله احد). به پیامبر بزرگوارش فرمود: «بگو او خدای احد است». او خود را به یگانگی و عدد یک معرفی فرمود که مخصوص خودش است و هرگز تعدد به خود نمی‌گیرد. (حسن‌زاده آملی، ۱۳۷۸، ۶۸۸)

در مجموع می‌توان چنین گفت که عدد و کلام از جمله مهم‌ترین اعجاز قرآن است و معماری اسلامی نیز از آن جا که الهام گرفته از قرآن است، این اعجاز را در خود جای داده است. یکی از روش‌های بررسی کاربرد اعداد در فرهنگ و هنر اسلامی، حرف ابجد است. در ادامه این جستار پس از توضیح چستی و تاریخچه حروف ابجد، به تحلیل تزیینات و ساختار مسجد شیخ لطف الله بر اساس اعداد و ارتباط آنها با حروف ابجد می‌پردازیم.

◆ حروف ابجد

از دیدگاه بسیاری از حکمای قدیم، هر یک از حروف دارای خواص، آثار و کمالاتی هستند. همان‌طور که سجادی نیز اشاره می‌دارد در دوران‌های گذشته علم حروف و عدد، آمیختگی خاصی با هم داشته؛ از همین جهت است که طلسمات، حساب‌های نجومی و تقویمی و احکام نجوم را که بابلیان و مصریان وضع کرده‌اند به حروف ابجد است و در علم اسطرلاب هم از ترتیبات ابجدی استفاده می‌شود. (سجادی، ۱۳۷۳، ۲۸) امروزه نیز گاهی از این شیوه در شماره گذاری موارد یا صفحات استفاده می‌شود.

حروف ابجد شیوه‌ای برای مرتب سازی حروف زبان عربی است که بر پایه الفبای اولیه خط فنیقی مرتب شده‌اند. این حروف عبارتند از: «الف، ب، ج، د، ه، و، ز، ح، ط، ی، ک، ل، م، ن، س، ع، ف، ص، ق، ر، ش، ت، ث، خ، ذ، ض، ظ، غ». این الفبا از طریق زبان‌های آرامی به عربی راه یافته است. (موسوی بجنوری، ۱۳۶۷)

برای سهولت در به خاطر سپردن حروف ابجد و ترتیب آنها، هر چند تا حرف پیاپی به شکل یک واژه در آمده و تلفظ می‌شوند. به عبارت بهتر، این حروف در هشت گروه ترکیب یافته‌اند که شامل اَبْجَد، هَوَز، حُطَى، کَلَمَن، سَعْفَص، قَرَشَت، ثَخَذ، و ضَطَّع می‌شوند.

در حساب ابجدی برای هر یک از حروف ابجد به ترتیب یکی از اعداد اختصاص یافته است. به عنوان مثال الف برابر عدد ۱ و برای حرف شین عدد ۳۰۰ در نظر گرفته شده است.^۱ برای تبدیل یک کلمه به عدد، عدد متناظر هر حرف را از جدول اعداد ابجد پیدا کرده و اعداد به دست آمده را جمع می‌زنند. برای نمونه در این روش، واژه «علی» برابر با «۱۱۰» می‌شود همچنین «یا علی» برابر با ۱۲۱ می‌باشد.^۲

◆ جایگاه عدد نه در احکام اسلامی

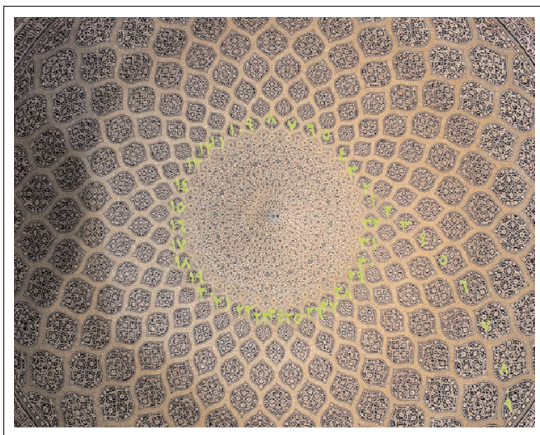
این عدد نشان می‌دهد که بلوغ و کمال تمام عبادات، سجده واقعی به درگاه باری تعالی است. یکی از زیبایی‌های خلقت این است که پروردگار عالم به طور فطری همه

سرشار زیبایی‌شناسی بوده است و منعی جز ایمان مذهبی و الهام آسمانی نمی‌تواند داشته باشد. (پوپ، ۱۳۶۶، ۲۱۹)

- نقوش گنبد

شیوه ترسیم نقوش در گنبد مسجد شیخ لطف‌الله به این صورت است که شمسه‌ایی در وسط گنبد قرار دارد (تصویر ۱) و بعد از شمسه ۸ یا به عبارتی ۹ حلقه به دور شمسه قرار دارد. و در هر حلقه ۳۲ عدد نقش شبیه پر طاووس وجود دارد که هر حلقه به سمت بیرون بزرگتر می‌شود. (جدول ۱)

تصویر ۱: نقوش گنبد مسجد شیخ لطف‌الله

جدول ۱. دوایر و نقوش نقوش گنبد

تعداد نقوش در هر یک از دوایر دور شمسه گنبد	تعداد دوایر دور شمسه گنبد
۳۲ عدد	۸ یا ۹ عدد

در این قسمت چیزی که اهمیت دارد، عدد سی و دو است که بر اساس این عدد، نقوش به زیبایی ترسیم شده است. حکمت این عدد در گنبد برمی‌گردد به سوره سی و دو قرآن یعنی سوره سجده. اگر به معنای آیهای مقدس این سوره توجه کنیم، متوجه رابطه این نقوش با این سوره خواهیم شد.

این سوره از سوره‌های مکی است. خطوط اصلی سوره‌های مکی بحث از مبدأ و معاد و بشارت و انداز را قویاً تعقیب می‌کند. برای تفهیم بهتر، معنای آیه چهار این سوره را بیان می‌کنیم و سپس رابطه این آیه را با نقوش گنبد مسجد شیخ لطف‌الله بررسی می‌کنیم.

خداوند کسی است که آسمان‌ها (گنبد، نمادی از آسمان است) و زمین و آنچه را میان این دو است در شش روز (دوران) آفریده سپس بر عرش قدرت قرار گرفت، هیچ

انسان‌ها را در اوج طهارت و پاکی خلق کرد. منت گذاشت و فرمود "انی نفخت فیه من روحی" اینست و جز این نیست که از روح خودم در انسان دمیدم. و انسان برگزیده شد تا خلیفه الله باشد و توفیق قرب الی‌الله پیدا کند و عبادت خداوند مهربان را انجام دهد.

همه بندگان مونث خداوند، در سن ۹ سالگی بالغ می‌شوند و می‌توانند روزانه سجده‌های واجب را به جا آورند و از او پس از ۹ ماه بارداری فرزندی که بلوغش در ۹ سالگی باشد متولد می‌شود. استفاده از عدد ۹ در تزیینات مسجد شیخ لطف‌الله، شاید به خاطر تعلق این مسجد به زنان دوره صفوی باشد. (البته این ادعا هنوز اثبات نشده است.)

کلمه مبارک قرآن که راهنمای انسان است، عدد ابجدش (ق ۱۰۰، ر ۲۰۰، آ ۱، ن ۵۰) معادل ۳۵۱ است و اگر اعداد به کار رفته در ۳۵۱ را با هم جمع کنیم عدد ۹ حاصل می‌شود. خود عدد ۳۵۱ هم، مضربی از ۹ است.

کلمه انسان، که تنها موجودی است که خداوند به او نعمت سجده کردن را عطا نموده، معادل عدد ابجد ۱۶۲ است (الف ۱، ن ۵۰، س ۶۰، الف ۱، ن ۶۰) که در جمع عددی ۹ می‌شود. $۹ = ۲ + ۶ + ۱$ بنابراین این بر تمام اعداد و ارقام و حروف عالم سیطره وجودی دارد.

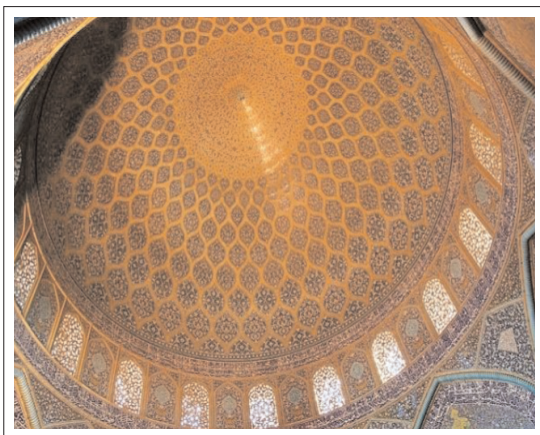
همچنین، نام مبارک حضرت فاطمه، عدد ابجدش برابر عدد ۱۳۵ است که جمع اعداد آن برابر با ۹ است.

حال در ادامه با توجه به جایگاه عدد ۹، به بررسی تزیینات و ساختار این مسجد با تکیه بر حروف ابجد خواهیم پرداخت.

♦ تجزیه و تحلیل تزیینات و ساختار مسجد شیخ لطف‌الله

مسجد شیخ لطف‌الله یکی از شاهکارهای معماری و کاشی‌کاری قرن یازدهم اصفهان است که به فرمان شاه عباس اول در مدت هجده سال بنا شده است. سبک معماری این بنا، که شاهکار معماری استاد محمدرضا اصفهانی می‌باشد، به شیوه اصفهانی بوده و خطوط و کتیبه‌های داخل آن توسط علیرضا عباسی کار شده است. مسجد شیخ لطف‌الله به علت این که فاقد مناره و شبستان ورودی (حیاط) است و همچنین ورودی آن پله می‌خورد، با الگوی مساجد اسلامی اندکی متفاوت بوده که خود جلوه خاصی به این مسجد داده است. پوپ در مورد این اثر برجسته می‌نویسد: کوچکترین نقطه ضعفی در این بنا دیده نمی‌شود، اندازه‌ها بسیار مناسب، نقشه طرح بسیار قوی و زیبا و به طور خلاصه توافقی است بین یک دنیای شور و هیجان و سکوت و آرامش با شکوهی که نماینده ذوق

نقوش شبیه پر طاووس که در روی گنبد قرار دارد از طریق منابع نوری اشاره شده. در وسط روز کاملاً گشاده می‌شود و گنبد تبدیل به یک نقطه نورانی می‌شود. همچنین جهت قبله در این مسجد توسط همین نقوش و نور نمایش داده می‌شود. اما، ارتباط جالب بین این نقوش و حروف به این گونه است که اگر تعداد دوایر دور شمسه که حاوی نقوشی شبیه پر طاووس است را این بار ۸ عدد حساب کنیم، عدد ۲۵۶ بدست می‌آید که طبق حروف ابجد، کلمه نور (ن ۵۰، و ۶، ر ۲۰۰) معادل همین عدد است.

تصویر ۲: پنجره‌های زیر گنبد و نمایش جهت قبله توسط نور و نقوش گنبد

- رنگ

تأثیر رنگ بر روح و روان انسان در مسجد شیخ لطف‌الله انکار ناشدنی است و از اهمیت و گستردگی معنایی زیادی برخوردار است. رنگ یکی از عوامل مهم در فضا سازی معنوی و روحانی این مسجد می‌باشد. رنگ‌ها به درستی در این مسجد حالت عرفانی و سمبولیک خود را ایجاد می‌کنند.

مسجد شیخ لطف‌الله در اصفهان در میان صدها مسجد این شهر، روبروی آفتاب خودنمایی می‌کند. رنگ زیبای گنبد، این مسجد را در بین تمامی مساجد اصفهان متمایز کرده است. زیبایی رنگ کاشیکاری‌های آن اعم از معرق یا هفت‌رنگ در نوع خود بی‌نظیر است. رنگ‌هایی که در شیخ‌لطف‌الله مشاهده می‌شود عبارتند از آبی، لاجوردی، سبز، سفید و به طور غالب رنگ کرمی یا همان نخودی. به کارگیری این رنگ‌ها و همنشینی آن با نور، بیننده را محصور خود می‌کند.

به نظر می‌رسد که رنگ کرمی یا نخودی چندان هم در این مسجد سلیقه‌ای انتخاب نشده و به نوعی در ارتباط با عدد طلایی این مسجد یعنی عدد ۹ است.

ترجمه رنگ نخودی به عربی می‌شود برتقالیه که اگر این عبارت را با حروف ابجد حساب کنیم، به این صورت می‌شود:

ولی و شفاعت کننده‌ای برای شما جز او نیست، آیا متذکر نمی‌شوید؟

حال اگر بر اساس حروف ابجد، کلمه سجده (س ۶۰، ج ۳، د ۴، ه ۵) را بررسی کنیم نتیجه برابر با ۷۲ خواهد بود. همان‌گونه که می‌بینیم حاصل جمع اعداد ۷ و ۲، عدد ۹ خواهد بود. از سوی دیگر انسان تنها موجودی است که خداوند پس از خلق او از فرشتگان خواست که به او سجده کنند. کلمه انسان مطابق محاسبات اعداد ابجد (الف ۱، ن ۵۰، س ۶۰، الف ۱، ن ۶۰) معادل ۱۶۲ می‌باشد که در جمع عددی $(۹=۲+۶+۱)$ آن عدد ۹ حاصل می‌شود.

حال اگر برای بدست آوردن تعداد کل نقوش گنبد، حاصلضرب ۹ (تعداد حلقه‌های نقوش زیر گنبد) را در عدد ۳۲ (تعداد نقوش در هر ردیف) حساب کنیم عدد ۲۸۸ به دست می‌آید. اگر جمع ارقام عدد ۲۸۸ را حساب کنیم می‌شود ۱۸ که مجدداً حاصل جمع ۱ و ۸، عدد ۹ خواهد بود. (جدول ۲)

جدول ۲. محاسبه تعداد نقوش گنبد

تعداد نقوش در هر یک از دوایر دور شمسه	۳۲
تعداد دوایر دور شمسه	۹
تعداد کل نقوش در گنبد	۲۸۸
ارتباط عدد ۹ با حاصل جمع تعداد کل نقوش	$۹=۸+۱$ $۱۸=۸+۸+۲$

همچنین اگر عبارت شمسه، که تزیین زیبای مرکز گنبد شیخ لطف‌الله است، را بر اساس حروف ابجد (ش ۳۰۰، م ۴۰، س ۶۰، ه ۵) محاسبه کنیم، عدد ۴۰۵ بدست می‌آید که مجدداً مجموع آن عدد ۹ است.

- نور

تعداد پنجره‌های این مسجد بیست عدد است که گنبد مسجد شیخ لطف‌الله از طریق این منابع نوری روشن و نورانی می‌گردد. شانزده عدد پنجره‌ها در ساقه گنبد و در فواصل منظم قرار گرفته است (تصویر ۲). چهار پنجره دیگر نیز در چهار طرفین دیوارها قرار دارد.

همان‌طور که می‌دانیم نقوش گنبد (نقوش شبیه پر طاووس و شمسه وسط آن) اشاره به نور در این مسجد دارد، بازی نور در گنبد مسجد شیخ لطف‌الله بسیار دیدنی است.

◆ نتیجه‌گیری

مساجد به عنوان نقطه به اوج رسیدن معماری اسلامی همواره محل تجلی مجموعه‌ای از هنرهای است که مصداق مُسَلَّم مفاهیم و رموز دینی و معنوی است. در بنای مسجد شیخ لطف الله نیز هنرهای گوناگون با هم در آمیخته شده که علاوه بر زیبایی به مفهوم سازی در اجزاء و عناصر آن نیز مدد رسانده است. به جرأت می‌توان گفت که معمار مسلمان در هنگام خلق بنایی زیبا نظیر مسجد شیخ لطف الله، همواره به سرچشمه‌ای فرازمینی متصل بوده و از آن فیض برده است.

ویژگی بارزی که این مسجد را از دیگر مساجد اسلامی متمایز می‌کند، وجود سایه‌ای از حقیقت و مرتبتی متعالی در هر نقش و خط به کار رفته در آن است. در واقع هر نماد یا رمز به کار رفته در آن نه تنها حقیقتی ماورای این جهان پیدا کرده بلکه از سویی دیگر از مرتبه خویش نزول کرده و در مقامی دیداری قرار می‌گیرد تا معنای متعالی را بیان نمایند.

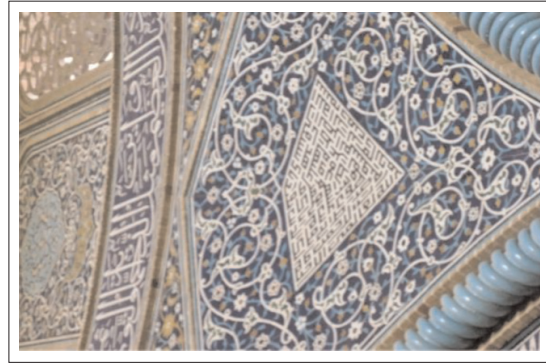
از دوران‌های گذشته هنر و اعداد، آمیختگی خاصی با هم داشته است. در فرهنگ و هنر اسلامی، حروف ابجد همواره یکی از محمل‌هایی بوده که رموز و مفاهیم دینی را برای اهل دل فاش می‌کرده است. از این رو، پژوهش حاضر با مبنا قرار دادن رابطه اعداد با تزیینات و ساختار مسجد شیخ لطف الله به جستجوی مفاهیم پنهان در پس نقوش و عناصر این شاهکار هنر اسلامی پرداخت. در این راستا، ارتباط نقوش گنبد، نور، رنگ، کتیبه‌ها و نقش‌مایه‌های این بنا با حرف ابجد مورد مطالعه قرار گرفت.

طبق نتایج این بررسی به نظر می‌رسد که عدد ۹ را می‌توان عدد طلایی مسجد شیخ لطف‌الله به شمار آورد. این عدد در ساختار و تزیینات این مسجد از دیدگاه محاسبات حروف ابجد به شکل مشهودی تکرار شده است. به عبارت دیگر اگر ارتباط مفاهیم قرآن کریم و همچنین تعالیم نبوی را با تزیینات و عناصر ساختاری این اثر بر اساس محاسبات حروف ابجد مورد نظر قرار دهیم، عدد ۹ یا یکی از مضارب آن بدست آمده یا چنانچه اعداد حاصل از محاسبات حروف ابجد را با هم جمع کنیم مجدداً عدد ۹ یا یکی از مضارب آن حاصل می‌شود. به عنوان مثال اگر ارتباط ۳۲ نقش موجود در دوایر نقوش گنبد این بنا را با مفاهیم سوره سی و دوم قرآن در نظر بگیریم، در می‌یابیم که جمع اعداد حاصل از محاسبات حروف ابجد نام این سوره یعنی سوره سجده، معادل عدد ۹ است. این ارتباط در رنگ غالب این بنا یعنی رنگ نخودی یا برتقالیه، تعداد کتیبه‌های داخلی، ستارگان چند پر و همچنین کلمات مرتبط با این بنا همچون قرآن و انسان نیز قابل بررسی است.

ب، ۲۰۰، ت ۴۰۰، ق ۱۰۰، الف ۱، ل ۳۰، ی ۱۰، ت ۴۰۰، که مجموع ارقام آن ۱۱۴۳ است که اگر دوباره مجموع ارقام ۱۱۴۳ را به دست آوریم همان عدد ۹ به دست می‌آید.

- کتیبه‌ها

تعداد کتیبه‌های داخلی مسجد شیخ لطف الله، ۱۸ عدد است، به این صورت که ۸ عدد در ۸ دیوار مسجد و ۸ عدد در لوزی‌های قرار گرفته در زیر گنبد به خط بنایی و ۲ عدد در دو ردیف در زیر گنبد که به این صورت به عدد ۱۸ می‌رسیم. همان‌طور که می‌بینیم، با جمع کردن ارقام عدد ۱۸ عدد ۹ به دست می‌آید. از سویی دیگر، در این کتیبه‌ها از آیات قرآن استفاده شده است. عدد ابجد کلمه مبارک قرآن نیز (ق ۱۰۰، ر ۲۰۰، آ ۱، ن ۵۰) برابر با عدد ۳۵۱ است که اگر این سه عدد با هم جمع شوند مجدداً عدد ۹ حاصل می‌شود. علاوه بر این، عدد ۳۵۱ نیز، مضربی از ۹ است.^۴

■ تصویر ۲: کتیبه‌های بنایی در زیر پنجره‌های مشبک

- نقوش

یکی از نقوشی که در چهار سمت مسجد شیخ لطف الله به وفور به چشم می‌خورد نقش ستارگان است. این ستارگان از پایین به بالا چهارپر هستند و در بالاترین نقطه دیوار به یک ستاره پنج پر تبدیل می‌شود. این نقوش نیز به زیبایی جایگاه عدد ۹ را حفظ می‌کنند. به این صورت که اگر هر کدام از ستارگان چهار پر را با آن یک عدد ستاره پنج پر موجود جمع کنیم مجدداً به عدد ۹ می‌رسیم.

■ تصویر ۳: نقوش دیوارهای مسجد شیخ لطف الله مزین شده به نقش ستارگان چند پر

◆ بی‌نوشت‌ها

۱. اعداد در نظر گرفته شده برای حروف ابجد به شرح زیر است: (الف - ۱)، (ب - ۲)، (ج - ۳)، (د - ۴)، (ه - ۵)، (و - ۶)، (ز - ۷)، (ح - ۸)، (ط - ۹)، (ی - ۱۰)، (ک - ۲۰)، (ل - ۳۰)، (م - ۴۰)، (ن - ۵۰)، (س - ۶۰)، (ع - ۷۰)، (ف - ۸۰)، (ص - ۹۰)، (ق - ۲۰۰)، (ر - ۳۰۰)، (ش - ۴۰۰)، (ت - ۵۰۰)، (ث - ۶۰۰)، (خ - ۷۰۰)، (ذ - ۸۰۰)، (ض - ۹۰۰)، (ظ - ۱۰۰۰) (غ)

۲. همزه (أ) و الف (ا) را معادل عدد ۱ حساب می‌کنند. همچنین حروفی که به واسطه تشدید تکرار شده را یک حرف محاسبه می‌کنند. به عنوان نمونه کلمه فَعَّال (ف ۸۰، ع ۷۰، ا ۱ و ل ۳۰) معادل عدد ۱۸۱ می‌شود. اما تنها در کلمه الله، لام مشدد، دو حرف به حساب می‌آید. بنا بر این الله (ا ۱، ل ۳۰، و ۵) با عدد ۶۶ معادل می‌شود.

۳. حلقه آخر به صورت نصف است. از این رو مجموع حلقه های گنبد را می‌توان ۸ یا ۹ حلقه در نظر گرفت.

۴. علاوه بر کلمات قرآن و انسان که پیش از این به آنها اشاره شد بسیاری از کلمات مقدس دیگر در دین اسلام نیز به حروف ابجد معادل عدد ۹ یا مجموع عددی آنها مضربی از عدد ۹ است. از جمله نام مبارک حضرت فاطمه که عدد ابجدش برابر عدد ۱۳۵ است. اگر با هم جمع کنیم عدد ۹ حاصل می‌شود. مجموع تمام مضارب آن از یک تا ۹ نیز معادل عدد ۹ است که سه نمونه اول در جدول زیر آورده شده است. (جدول ۳)

جدول ۳. مضارب نام مبارک حضرت فاطمه به حروف ابجد

۱۳۵×۱	=۱۳۵	۱+۳+۵	۹
۱۳۵×۲	=۲۷۰	۲+۷	۹
۱۳۵×۳	=۴۰۵	۴+۵	۹

◆ فهرست منابع

۱. بلخاری قهی، حسن، مبانی عرفانی هنر و معماری اسلامی، انتشارات سوره مهر، تهران، ۱۳۹۰.
۲. بورکهارت، تیتوس، جاودانگی و هنر، ترجمه: سید محمد آوینی، انتشارات برگ، تهران، ۱۳۷۰.
- ۳- پوپ، آپهام آرتور، معماری ایران، ترجمه: غلامحسین صدری افشاری، بی‌جا، انتشارات ارومیه، ۱۳۶۶.
۴. حسن زاده آملی، حسن، دروس هیئت، انتشارات بوستان کتاب، قم، ۱۳۷۸.
۵. خزایی، محمد، مجموعه مقالات اولین همایش هنر اسلامی، موسسه مطالعات هنر اسلامی، تهران، ۱۳۸۱.
۶. سجادی، سید جعفر، فرهنگ معارف اسلامی، انتشارات دانشگاه تهران، تهران، ۱۳۷۳.
۷. موسوی بجنوری، محمد کاظم، دائرة المعارف بزرگ اسلامی، انتشارات (نسخه فارسی) مرکز دائرة المعارف بزرگ اسلامی (چاپ اول)، ایران، ۱۳۶۷.

